

درس فارغ فقه استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

تاریخ: ۱۹ مهر ۱۳۹۳

موضوع کلی: القول فیما يجب فيه الخمس (الثانی: المعدن)

مصادف با: ۱۶ ذی الحجة ۱۴۳۵

موضوع جزئی: اعتبار نصاب بعد المؤونة - بررسی ادله

جلسه: ۱۶

سال پنجم

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

خلاصه جلسه گذشته

در مورد اعتبار نصاب قبل المؤونة یا بعد المؤونة بین مشهور و صاحب مدارک اختلاف است؛ برای قول مشهور به سه دلیل استدلال شد و از این سه دلیل دو دلیل مورد قبول واقع گردید.

ادله قول دوم (صاحب مدارک)

صاحب مدارک ملتزم به اعتبار نصاب قبل المؤونة شده یعنی می گوید همین که معدن استخراج شد اگر به بیست دینار برسد برای تعلق خمس کافی است هر چند بعد از کسر هزینه های استخراج و تصفیه مقدار باقیمانده یک دینار باشد که در این صورت باید خمس همان یک دینار داده شود چون ملاک رسیدن به نصاب در حین استخراج است. برای این قول ممکن است به چهار دلیل استدلال شود:

دلیل اول

دلیل اول مطلبی است که محقق خوئی در این مقام ذکر کرده اند؛ ایشان یک جمله فرموده «اخذاً باطلاق البلوغ فی صحیح البزنطی»؛ یعنی اینکه ما می گوئیم نصاب حین الاستخراج و قبل المؤونة معتبر است، به خاطر اطلاق صحیح بزنطی است. منظور از این جمله «باطلاق البلوغ فی صحیح البزنطی» اطلاقی است که در منطوق این قضیه وجود دارد چون در دلیل دوم اخذ به اطلاق در ناحیه مفهوم می شود و چنانچه اشاره خواهیم کرد این دو با هم متفاوت است.

منظور از اطلاق در ناحیه منطوق این است که منطوق صحیح بزنطی «ما یکون فی مثله الزکاة لیس فیہ شیء حتی یبلغ عشرين دیناراً» این «حتی یبلغ عشرين دیناراً» مطلق است یعنی "ما لم یبلغ حین الاستخراج"؛ آنچه که از معدن استخراج می شود به بیست دینار نرسیده باشد خمس ندارد. در این روایت قیدی نیامده که مثلاً گفته باشد حتی یبلغ بعد المؤونة. بنابر این با اخذ به اطلاق این جمله امام معلوم می شود که ملاک در اعتبار نصاب قبل المؤونة است.^۱

بررسی دلیل اول

با توجه به آنچه که ما در رد اشکال به دلیل دوم قول مشهور گفتیم پاسخ این استدلال کسانی که معتقدند نصاب قبل المؤونة معتبر است معلوم می شود. ظاهر این جمله «لیس فیہ شیء حتی یبلغ عشرين دیناراً» این است که خمس در این بیست دینار ثابت می شود یعنی زمانی که بیست دینار شد خمس واجب می شود اگر کمتر از بیست دینار باشد خمس واجب نیست وقتی می گوید خمس در جایی که به بیست دینار برسد ثابت است این لا یتصور الا بخروج المؤونة. توضیح ذلک:

۱. المستند، ج ۲۵، ص ۴۴.

چنانچه سابقاً هم بیان کردیم این یک نکته محوری در اثبات قول مشهور و رد قول صاحب مدارک است و اگر این نکته به عنوان یک اصل محوری پذیرفته بشود هم جواب ادله قول صاحب مدارک واضح می‌شود و هم قول مشهور تثبیت می‌شود. و آن نکته اصلی و محوری این است: موضوع خمس ذات المعدن نیست بلکه موضوع وجوب خمس معدنی است که عنوان فائده و منفعت بر آن صدق بکند؛ چنانچه گفتیم به طور کلی مواردی که خمس در آنها ثابت می‌شود با توجه به ادله حتماً باید منفعت و فائده باشد حتی در عناوین خاصه یعنی غیر از ارباح مکاسب در معدن، کنز و غوص، در همه اینها فائده داشتن ذو منفعت بودن مهم است.

اگر در ادله به عنوان خاص هم برای بعضی موارد خمس ثابت می‌شود، یکسری قیود و شرایط جدیدی در آن بیان می‌کند مثل نصاب خاص، مؤونه سنه. به هر حال با قطع نظر از بعضی از احکامی که در عناوین خاصه ثابت است، یک نکته در همه مواردی که موضوع وجوب خمس قرار می‌گیرند وجود دارد و آن هم منفعت داشتن است. اگر ما این مسئله را پذیرفتیم قهراً فائده و منفعت آن وقتی معنا و مفهوم پیدا می‌کند که شخص از جیب خودش هزینه نکرده باشد. نصاب اگر به دلیل صحیحه بزنطی در معدن ثابت می‌شود و معتبر دانسته می‌شود، متعلق است به همان چیزی که موضوع خمس است و ما نمی‌توانیم موضوع خمس را با موضوع نصاب جدا کنیم؛ وقتی گفته می‌شود نصاب معدن این مقدار است یعنی نصاب معدنی که موضوع خمس است و باید فائده و منفعت در آن باشد پس در واقع نصاب یک قیدی است در مقابل صحیحه بزنطی و در طول فائده و منفعت داشتن که اگر این چنین گفتیم دیگر جایی برای این استدلال و اخذ به اطلاق صحیحه بزنطی باقی نمی‌ماند. صحیحه بزنطی «لیس فیه شیء حتی یبلغ عشرين دینار» از این جهت اطلاق ندارد بلکه یعنی ما لم یبلغ آن معدن با حفظ خصوصیت فائده و منفعت و این معدن اگر بخواهد فائده و منفعت بر آن منطبق بشود لا یتصور الا بعد المؤونه. شاهد بر این مطلب این است که در جایی که مؤونه استخراج از آنچه استخراج شده بیشتر باشد مثلاً ما یستخرج پنجاه دینار است ولی برای این استخراج صد دینار هزینه کرده؛ اینجا هیچ کس قائل به وجوب خمس نشده حتی صاحب مدارک چرا که اینجا فائده‌ای نبرده تا بخواهد خمس بپردازد. لذا به نظر می‌رسد که استدلال ایشان در اخذ اطلاق صحیحه بزنطی تمام نیست.

دلیل دوم

دلیل دوم که قریب به دلیل اول است اخذ به اطلاق در ناحیه مفهوم صحیحه بزنطی است؛ مفهوم این صحیحه این است: "إذا بلغ ما یکون فی مثله الزکاة عشرين دیناراً ففیه شیء" اگر معدن به بیست دینار رسید پس خمس در آن واجب است اینجا مفهوم شرط مطلق است چون مفهوم عبارت است از: «إذا بلغ عشرين دیناراً». آیا این بلوغ به عشرين دینار آیا مقید به بعد المؤونه شده؟ وقتی امام طبق مفهوم این روایت می‌فرماید اگر معدن به بیست دینار رسید خمس آن واجب است و وقت رسیدن به بیست دینار در این روایت مطلق است معلوم است که اگر معدن به بیست دینار برسد خمس آن واجب است، لذا قبل المؤونه را در برمی‌گیرد یعنی در همان ابتداء امر اگر ما یستخرج به بیست دینار رسید خمس آن واجب است هر چند بعد از استثناء مؤونه از بیست دینار کمتر شود.

بررسی دلیل دوم

به نظر ما این دلیل هم تمام نیست:

اولاً: این دلیل مبتنی بر اعتبار مفهوم است یعنی باید قائل به حجیت مفهوم غایت بود تا بتوان این استدلال را پذیرفت. در حالی که در جای خودش ثابت شده که غایت مفهوم ندارد؛ حتی کسانی که مفهوم شرط را هم پذیرفتند در مورد مفهوم غایت اشکال کرده‌اند.

ثانیاً: لو سلمنا که مفهوم غایت معتبر بوده و حجیت دارد؛ ظاهر صحیحه اطلاق ندارد یعنی ظاهر این مفهوم مطلق نیست؛ چون طبق این روایت موضوع خمس ذات المعدن نیست متعلق خمس آن معدنی است که فائده و منفعت باشد و روشن است که معدن قبل از استثناء مؤونه فائده محسوب نمی‌شود اگر ما این سخن را بپذیریم دیگر وجهی برای اعتبار نصاب قبل المؤونه باقی نمی‌ماند چون نصاب به همان چیزی که موضوع خمس است متعلق می‌شود.

سؤال: این مطلب درست است ولی جایی که مثلاً ده دینار بعد از کسر مؤونه باقی می‌ماند بالاخره اینجا فائده محسوب می‌شود؛ همه سخن این مطلب است و گرنه در آن مواردی که چیزی باقی نمی‌ماند، بحثی وجود ندارد. در مواردی هم که مقداری که باقی می‌ماند چون مصداق فائده و منفعت است، به اطلاق صحیحه خمس در آن واجب است.

استاد: عرف فائده و منفعت را بعد از کسر هزینه‌ها به حساب می‌آورد و لذا اصلاً نصاب قبل از کسر مؤونه‌ها معنا ندارد. در اینجا چنانچه در اول بحث هم اشاره شد مهمترین مسئله این است که ما می‌خواهیم ببینیم موضوع نصاب چیست و نصاب به چه چیزی متعلق شده؛ اگر گفتیم نصاب متعلق شده به معدنی که فائده است یعنی اگر بپذیریم معدنی که بعد فائده باید این نصاب را داشته باشد آنگاه اشکال این است که وقتی یک دینار باقی می‌ماند فائده محسوب می‌شود ولی به نصاب نرسیده است. ما وقتی می‌گوییم نصاب معدن یعنی نصاب معدن با یک ویژگی که در همه موارد خمس باید لحاظ شود و آن اینکه دارای فائده و منفعت باشد. وقتی که یک نصابی اعتبار شده یعنی اینکه وقتی یک ضابطه و یک حد و اندازه‌ای گذاشته می‌شود این ضابطه اگر قهراً در بدو امر لحاظ شود طبیعتاً در مواردی که شخص هزینه‌هایش بیش از بیست دینار باشد خود به خود سالبه به انتفاء موضوع است چون می‌گویید موضوع خمس چیزی است که فائده داشته باشد و در اینجا این شخص ضرر کرده و این از دایره وجوب خمس خارج می‌شود. پس این ضابطه در کثیری از موارد موضوعیت خودش را از دست می‌دهد.

حال کدام ضابطه بهتر است؟ ضابطه‌ای که در موارد زیادی خاصیت خود را از دست می‌دهد یا ضابطه‌ای که همیشه محفوظ است؟ این در صورتی محقق می‌شود که نصاب را بعد المؤونه معتبر بدانیم؛ کدام با مقام ضابطه سازگارتر است؟ این ضابطه که نصاب بعد از کسر مؤونه‌ها معتبر باشد در همه موارد باقی است و هیچ جا هم سالبه به انتفاء موضوع نمی‌شود.

پس ما نمی‌توانیم موضوع وجوب خمس را از متعلق نصاب جدا کنیم؛ مگر غیر از این است که خمس در معدن واجب است. پس وقتی برای وجوب خمس نصاب معلوم می‌شود موضوع این نمی‌تواند غیر از موضوع وجوب خمس باشد. موضوع وجوب خمس هم عبارت از معدنی است که فائده محسوب می‌شود. اگر نصاب در مرحله بعد به میان می‌آید این نصاب به

همان چیزی متوجه می‌شود که موضوع خمس است و به عبارت دیگر این در طول موضوع خمس است (در طول کسر هزینه‌هاست نه در عرض آن که این دلیل محقق عراقی است که اشاره خواهیم کرد).

لذا به نظر می‌رسد ادله قول دوم تا به حال قابل قبول نیست.

سؤال: بالاخره خوب است که خمس آن را بپردازد.

استاد: در اینکه مستحب است آن را بپردازد بحثی نیست ولی بحث در وجوب اخراج خمس است؛ چنانچه نقل می‌کنند از مرحوم آیه الله شاه آبادی استاد حضرت امام (ره) به مردم و خصوصاً بازاری‌ها این را به عنوان یک دستور اخلاقی می‌فرمود: که نسبت به سه چیز مراقبت داشته باشید: نماز اول وقت، خواندن زیارت عاشورا و محاسبه خمس به صورت روزانه. اگر انسان به این نقطه برسد که به صورت روزانه خمسش را حساب کند و کنار بگذارد این معلوم می‌شود که نماز اول وقت و سایر مسائل در او تأثیر گذاشته و این گذشتن از مال مسئله مهمی است.

«الحمد لله رب العالمین»